С.М. Мамченко, доктор педагогічних наук,
доцент
Національна академія СБ України

ОЦІНЮВАННЯ ТА СТАНДАРТИЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті аналізується проблема взаємовпливу оцінювання та стандартів вищої освіти. Надається визначення поняття «оцінювання освіти», його відмінність від поняття «моніторинг освіти». Розглядаються об'єкти оцінювання: вхідні ресурси, процес навчання і результати діяльності освітньої системи.

Ключові слова: стандарт вищої освіти, оцінювання освіти, моніторинг освіти, якість освіти, об'єкти оцінювання, компетентність, коефіцієнт корисної дії системи.

Постановка проблеми. Якісна вища освіта завжди була в центрі уваги суспільства, оскільки забезпечувала розвиток держави та її громадян. В різні періоди розвитку суспільства і держави критерії оцінювання якості наданої вищої освіти та принципи їх формування були різними. Вибір показників оцінювання коливався від рівня освітньої системи держави до аналізу діяльності конкретних вищих навчальних закладів.

Застосування методів дослідження загальної теорії систем до вивчення проблеми якості вищої освіти дозволило розглянути функціонування освіти як складної системи. У зв'язку із складнощами математичного опису такої соціальної системи провідні західні дослідники представляли її моделлю, що відображає взаємозв'язок між параметрами входу системи (вхідними ресурсами) та отриманими результатами на виході (моделі «входу-виходу). Зрозуміло, що основною метою дослідження при даному підході було вивчення співвідношення між вхідними ресурсами системи, процесами, що відбувалися під час її функціонування (освітня діяльність), та отриманими результатами. Якість освіти в даному випадку виступала як оцінка результату функціонування системи освіти. Широкого визнання та застосування до вивчення освітнього процесу у 70-ті роки XX століття набула теорія лінійних систем, а, починаючи, з 90-х років ще й нелінійних систем, що базувалися на теорії синергетики.

Отже, в центрі уваги дослідників опинилося питання ефективного управління освітньою системою через оцінювання витрачених ресурсів та задоволення потреб тих, хто навчався у вищому навчальному закладі. При цьому задоволення потреб оцінювалося через подальше успішне працевлаштування та виконання посадових функцій. Зосередженість на ефективності вкладених ресурсів привернула увагу до проблем оптимізації управління процесом навчання та оцінювання якості навчання як результату діяльності освітньої системи. На перший план вийшла проблема вимірювання та оцінювання освітнього поступу, тобто виявлялися освітні досягнення у межах окремої держави. В США даними проблемами у 60-70 роки XX століття займався комітет під головуванням Ралфа Тейлора [1]. Саме в цей час почали застосовуватися терміни моніторингу та оцінювання освіти.

Слід зазначити, що моніторинг й оцінювання - це споріднені речі, проте між ними існує суттєва відмінність. ***Моніторинг*** передбачає систематичне збирання фактів про ситуацію, вхідні ресурси, процеси й результати в системі освіти. ***Оцінювання*** передбачає застосування зібраних даних для того, щоб сформувати оціночне судження про ситуацію та впливати на підсистеми керування й контролю. Отже, оцінювання дає змогу формувати *судження про цінність* на основі фактів, отриманих через вимірювання ознак, рис, явищ, а результати пов'язують з якоюсь метою та/або цінностями, встановленими для навчальної діяльності, що фактично складає зміст стандартів освіти.

Предметом оцінювання є виконання вищим навчальним закладом вимог освітнього стандарту, а ***метою*** — виявлення того, наскільки якісно ВНЗ виконує покладені на нього освітні задачі та відповідно до отриманої інформації приймає своєчасні управлінські рішення. Моніторинг є ***інформаційною основою для прийняття рішень*** у рамках внутрішньо академічного контролю (як наслідок ректорського, факультетського або кафедрального контролю знань).

Зрозуміло, що система стандартів вищої освіти визначає ті показники, оцінювання яких дає змогу дати відповідь про повноту та ступінь їх виконання. Завдяки цьому можливо визначити виконання стандартів вищої освіти, у тому числі й галузевих. Стандарти освіти виконують спрямовуючу роль щодо оцінювання якості освіти. Залишається відкритим питання впливу оцінювання освіти на встановлення стандартів вищої освіти.

Метою статті є розкриття впливу оцінювання якості освіти на становлення та розвиток стандартів вищої спеціальної освіти.

Виклад основного матеріалу. Проблема визначення, виміру, оцінювання та забезпечення якості вищої освіти за умови її елітарності була неактуальною майже всюди у світі. Основними причинами, що впливали на такий стан, були такі: вищу освіту отримувала незначна частка молоді (8-10%), яка формувалася із найздібніших до засвоєння наукових теорій випускників загальноосвітніх шкіл та найбільш привілейованих верств населення; випускники вищих навчальних закладів за умови 100% держзамовлення не мали проблем із працевлаштуванням. Такий стан із забезпеченням якості вищої освіти влаштовував суспільство та працедавців до часу суттєвої зміни принципів та можливостей набуття вищої освіти, що відбувався впродовж останніх років. Особлива увага цьому питанню почала приділятися після формування Україною власного освітнього простору, у тому числі й системи професійної освіти та вищої спеціальної освіти співробітників Служби безпеки України.

Поява на ринку освітніх послуг приватних ВНЗ, надання права державним навчальним закладам надавати вищу освіту за кошти фізичних та юридичних осіб призвели до погіршення якості підготовки фахівців. За цих обставин досить очевидним постає питання: як визначити якість навчально-виховного процесу ВНЗ та ступінь підготовленості його випускників?

У першій половині 1990-х років в Україні найперспективнішою вважалася практика громадсько-державного контролю вищої освіти у США. Та досить швидко виявилося, що в нас немає шансів на просте копіювання американської моделі громадсько-державного ліцензування та акредитації ВНЗ та їхніх навчальних планів. Основна причина полягала у тому, що в США відсутня централізована державна освітня система, тобто на ринку освітніх послуг вищих навчальних закладів мають абсолютно повну автономію щодо вибору змісту і обсягу навчальних програм [3, с. 315-322]. Намагання впорядкувати зміст вищої освіти у загальнодержавному вимірі Сполучених Штатів Америки та співвіднести його з потребами ринку праці призвело до генерації критеріїв оцінювання як загальної діяльності ВНЗ, так й інновацій у навчальному процесі [4; 5]. Шляхом довгого за часом (починаючи з 30-х років XX століття) аналізу та узагальнення діяльності вищих навчальних закладів було виокремлено інтегральний показник ***«компетентність випускника»*****,** який трактувався як спроможність випускника виконувати функції первинної посади за фахом. Поняття компетентності стало наскрізним та рушійним чинником формування стандартів вищої освіти нової генерації й набуло всесвітнього використання.

Отже, застосування процедур оцінювання якості освіти призвело до появи нового інтегрального показника **«*компетентність випускника*»,** який став використовуватися при стандартизації вищої освіти.

В Європі історично сформувалися “англійська” модель якості освіти, яка ґрунтується на внутрішній самооцінці академічної спільноти, і “французька” модель, що ґрунтується на зовнішній оцінці ВНЗ з погляду його відповідальності перед суспільством. З метою поєднання кращих якостей чинних моделей та формування європейського розуміння та підходу до узгоджених стандартів, процедур та рекомендацій із забезпечення якості у 2000 році була утворена Європейська мережа гарантії якості у вищій освіті. Розроблені нею стандарти і рекомендації були схвалені на конференції в Бергені 2005 року.

Аналізуючи прийняті рекомендації [6 - 8] щодо більшої автономії ВНЗ та не ускладнення освітнього процесу через процедури ліцензування та акредитації, можливо зробити висновок про зближення систем оцінювання освіти США та Європи. Поняття ***компетентності*** стає ключовим при формуванні змісту та розуміння місця й ролі стандартів вищої освіти. Таким чином, завдяки застосуванню методів новітніх наукових теорій до оцінювання якості освіти та опираючись на передові досягнення теорії педагогіки дозволило виробити нові підходи до стандартизації вищої освіти й приступити до розробки стандартів четвертого покоління.

З метою врахування принципів європейського освітнього простору щодо стандартизації вищої освіти Президент України своїм указом [9] у п.7 визначив низку заходів, спрямованих на реалізацію в Україні положень Болонської декларації, зокрема, з розроблення та затвердження нових галузевих стандартів вищої освіти. З метою організації виконання указу Президента України Міністерство освіти і науки видало наказ [10] про

формування робочих груп з розроблення галузевих стандартів вищої освіти та встановило порядок розроблення, подання, проходження експертизи,погодження і затвердження складових галузевих стандартів вищої освіти (освітньо-кваліфікаційної характеристики, освітньо-професійної програми, засоби діагностики рівня якості освітньо-професійної підготовки фахівця).

Особлива увага вказаних нормативно-правових документів та наукових напрацювань з питань розвитку стандартів вищої освіти [11] приділяється необхідності постійного оновлення змісту вищої освіти, формуванню професійно та соціально-особистісних якостей, які б дозволили повністю реалізувати інтелектуальний потенціал тих, хто навчається тощо.

З просуванням України до європейського освітнього простору та намаганням покращити якість вищої освіти, що надається українськими вищими навчальними закладами, та підвищити їх конкурентоспроможність тема оцінювання освіти набуває більшої актуальності. Президент України В. Ющенко тільки за 2008 рік у своїх роздумах [12; 13] щодо шляхів розвитку вищої освіти держави відзначав важливість підвищення ефективності навчання. Не залишав цієї теми поза увагою й міністр освіти і науки України І. Вакарчук [14]. Теоретичні та прикладні аспекти проведення оцінювання вищої освіти знайшли відображення у нещодавніх публікаціях [15-19].

Отже, оцінювання освіти як елемент управління освітою набуває ще більшого значення. Саме тому ступінь об'єктивності отриманих результатів та його організації стає вельми актуальним.

Виходячи із представлення освітньої системи через застосування моделей «вхід - вихід», об'єкти оцінювання можна розділити на три категорії: вхідні ресурси, процеси навчання і результати. До вхідних ресурсів зазвичай належать: стан навчальних будівель та приміщень, умови проживання курсантів/слухачів, спеціальне обладнання та лабораторії, опис суб'єктів навчання з поділом за кількістю посад науково-педагогічного складу, курсантів/слухачів та їх співвідношення між собою, курсанти/слухачі поділяються за віком, статтю і отриманим до вступу рівнем освіти. До процесу навчання – навантаження на науково-педагогічний склад (кількість годин), затверджений уповноважений органом навчальний план, кількість курсантів/слухачів, що одночасно вивчають дисципліну, тижневе аудиторне навантаження. До результатів – кількість курсантів/слухачів, що закінчили Академію, результати контрольних заходів, у тому числі й державної атестації, проблеми викладання навчальних дисциплін тощо.

Оцінювання результатів навчання має подвійну мету: по-перше, виявити конкретні найбільш та найменш успішні досягнення з кожної навчальної дисципліни, по-друге, простежити, чи рівень навчальних досягнень з часом залишається незмінним, чи навпаки, зростає або ж знижується. Правильного оцінювання вимагають малоуспішні елементи освіти для вдосконалення навчального плану або поліпшення підготовки науково-педагогічного складу Академії. Наприклад, своєчасне проведення оцінювання досягнень курсантів при впровадженні кредитно-модульної системи організації навчального

процесу дозволило скоректувати методику проведення ряду модульних контролів та екзаменаційної сесії з дисциплін, де були труднощі із засвоєнням навчального матеріалу.

Перелік показників оцінювання не є сталим, він змінюється в залежності від задоволення потреб системи вищої ієрархії отриманим результатом, позиції осіб, що приймають рішення щодо можливих причин виникнення проблем. Наприклад, навчальний план можна віднести як до вхідних ресурсів, так і до елементів процесу. На думку автора, віднесення якогось показника до вхідних ресурсів, процесу або отриманих результатів доцільно здійснювати відповідно до застосованих критеріїв оцінки. Якщо нас більше цікавить перелік навчальних дисциплін, то доцільно віднести навчальний план до вхідних ресурсів. У випадку, коли метою дослідження виступає організація навчання, то його слід вважати елементом процесу. Ми віднесли його до процесу, враховуючи наявність варіативної частини плану та переліку дисциплін за довільним вибором. Їх зміст впливає на когнітивну сторону навчання та досягнення курсанта/слухача.

Для визначення, яке саме значення показника виступає нормою стандарту використовуються два підходи. Перший – апріорний, тобто Міністерство освіти і науки (МОН) України або інший уповноважений орган визначає стандарти до початку оцінювання. Наприклад, для проходження акредитації ВНЗ повинен провести контрольні зрізи знань та надати відхилення від встановленої норми. Другий – апостеріорний, тобто стандарт отримується на основі зібраних раніше відомостей про навчальні досягнення (наприклад: середнє арифметичне). Зрозуміло, що різні методи встановлення стандартів призводять до варіативності результатів.

Апріорний метод дозволяє встановити єдину норму оцінювання для всіх вищих навчальних закладів або їх навчальних підрозділів незалежно від попередньо досягнутих результатів. Наприклад, при проведенні акредитації вищого навчального закладу МОН України встановлює єдині для всієї держави норми оцінювання якості навчання, які повинні досягти ті, хто навчається.

Апостеріорний підхід дозволяє при встановленні стандартів орієнтуватися на вже отримані результати діяльності і зазвичай використовуються ВНЗ для поточного аналізу діяльності структурних навчальних підрозділах через встановлення внутрішніх стандартів закладу. Наприклад, застосовуючи методи описової статистики до аналізу навчального навантаження науково-педагогічного складу можливо дати оцінку діяльності кафедр, що найбільш або найменш завантажені у навчальному процесі.

Поєднання апріорного та апостеріорного підходів до розробки стандартів дозволяє встановити такі норми, які більшість вищі навчальні заклади спроможні виконати на сучасному етапі свого розвитку.

Проведений аналіз та практичний досвід з оцінювання якості освіти дозволив диференціювати чинники, що впливають на результати роботи з оцінювання і можуть мати як позитивний, так і негативний вплив:

професійність і відповідність учасників;

оцінювання результатів здійснюють одні експерти впродовж всього дослідження;

періодичність проведення діагностування;

відбір (еквівалентність груп) учасників дослідження, що забезпечують об'єктивність та валідність результатів;

можливий вплив професійного середовища, колективу ВНЗ, що призводить до групової фальсифікації результатів;

швидкість перебігу адаптації учасників дослідження;

виявлення факторів, що є сталими або змінними по відношенню до оцінюваного процесу або часу проведення дослідження;

досконаліть діагностичного інструментарію (соціально-психологічні, психолого-педагогічні, педагогічні методи дослідження); вимогами до діагностичного інструментарію є: валідність, апробованість, зручність у використанні, в окремих випадках анонімність.

Знову ж таки виникає питання: чи можливо визначити корисність дії освітньої системи? Провідний західний дослідник Фуллан [5, 22] запропонував використовувати ***коефіцієнт корисної дії системи***, який трактується як взаємне посилення/послаблення наступних складових: мотивація до реформ (воля, мета, відданість); здатність до реформ; підтримка запропонованих реформ та відповідальність керівного та науково-педагогічного складу ВНЗ. Складові оцінюються за шкалою: високий, середній, низький. Співвідношення високий – високий посилює результат, високий – низький його послаблює. Зрозуміло, що оцінювання складових, що використовуються при визначенні коефіцієнту корисної дії системи не є чітко алгоритмізованою та в більшості випадків оцінка здійснюється на основі власного переконання експерта. Тому приведене правило розрахунку більше відображає залежність коефіцієнту від показників ніж дозволяє отримати числове значення.

Погоджуючись в основному із запропонованим трактуванням коефіцієнту корисної дії освітньої системи слід зазначити, що мотиваційно-вольова складова дійсно відіграє велике значення у досягненні результату, але, на думку автора, визначальну роль все ж таки має внутрішній потенціал системи до самоорганізації, самовдосконалення. Використовуючи теорію синергетики зазначене можна узагальнити як спроможність системи змінювати ентропію.

Національна академія Служби безпеки України у своїй діяльності застосовує різні форми оцінювання освітньої діяльності інститутів, факультетів та кафедр, що входять до її складу, застосовуючи при цьому апріорні та апостеріорні методи встановлення норм оцінювання. Апріорні норми беруться із вимог нормативно-правових документів МОНУ. За апостеріорні норми зазвичай використовуються результати досягнень діяльності всієї Академії або окремих навчальних підрозділів за попередні роки.

Основна інформація щодо освітньої діяльності вищого навчального закладу за навчальний рік відображається у річних звітах Академії та таких її структурних підрозділів, як: інститут, факультети, кафедри. Отже звіти є джерелом оцінювання інтегрованих результатів, які відображають всі основні види діяльності вищого навчального закладу: організаційна, навчальна, навчально-методична і науково-дослідна роботи та удосконалення матеріально-технічної бази. Зміст названих розділів відображає оцінювання достатності ресурсів для організації якісного навчання і аналіз проблем діяльності впродовж навчального року, шляхів їх вирішення й отриманих результатів. В обов'язковому порядку надається оцінка підрозділів-замовників ступенем підготовленості випускників із зазначенням пропозицій щодо удосконалення організації навчання і покращення змісту фахової освіти.

Слід зазначити, що галузеві стандарти вищої освіти використовуються для визначення переліку випускаючих кафедр, до яких потім застосовуються методи оцінки їх діяльності на основі встановлених норм. Наприклад, кафедру, що визначена як випускаюча для освітньо-кваліфікаційного рівня магістр, повинен очолювати доктор наук. Оцінювання діяльності кафедри здійснюється також у формі заслуховування на засіданнях Вченої ради Академії, де застосовуються апріорні та апостеріорні норми. Перші визначають ступінь виконання встановлених стандартів, а другі використовуються для дослідження динаміки розвитку кафедри.

Таким чином, оцінюючи якість освіти і виконання освітніх стандартів керівництво вищого навчального закладу може здійснити управління якістю освіти, шляхом впровадження новітніх технологій організації навчального процесу, удосконалення методик проведення навчальних занять.

Висновки таперспективи подальших досліджень у даному напрямку.

Викладене вище доводить необхідність проведення оцінювання якості освіти. Застосування процедур оцінювання, побудованих на основі апріорних та апостеріорних методів отримання норм оцінювання, та узагальнення сучасної практичної діяльності оперативних підрозділів дозволяє формувати такі стандарти вищої спеціальної освіти, що задовольняють потреби органів та підрозділів Служби безпеки України у якісних фахівцях.

Слід зазначити, що освітні стандарти спрямовують напрями застосування процедур оцінювання освіти. На основі отриманих результатів оцінювання освітньої діяльності здійснюється управління як окремого вищого навчального закладу, так і всієї освітньої системи держави.

Разом з тим, за умови комплексного застосування оцінювання до отриманих результатів навчання, витрачених ресурсів та задоволення потреб замовників на підготовку фахівців дозволяє формулювати якісно нові підходи як до формування стандартів вищої освіти, так і здійснювати розвиток й уточнення чинних стандартів. Пошук та формалізація таких комплексних процедур оцінювання та визначення параметрів управління якістю освіти і є цікавими для подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Super, D.E. (Ed.) (1969)- Toward a cross-national model of educational achievement in a national economy. New York: Columbia University and Teachers College Press.

2. Указ президента україни № 249/2008 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про Концепцію реформування Служби безпеки України».

3. *Алексюк А.М.* Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. – К.: Либідь, 1998. – 559 с.

4. Моніторинг стандартів освіти / За ред. Альберта Тайджнмана і Т. Невілла Послтвейта. – Львів: Літопис, 2003. – 328 с.

5. *Майкл Фуллан* СИЛИ ЗМІН: Вимірювання глибини освітніх реформ.- Л.: Видавництво «Літопис». – 2000. – 269 с.

6. Єлектронний ресурс. Режим доступу: www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Main_doc/050221_ENQA_report.pdf.

7. Report to the London conference of ministers on a European Register of Quality Assurance Agencies // www.enqa.eu/pubs.lasso.

8. Bologna Process Stocktaking London 2007 // www.dfes.gov.uk/londonbologna.

9. Указ Президента України від 4 липня 2005 року № 1013 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні».

10. Наказ Міністерства освіти і науки від 11 жовтня 2007 р. № 897 «Про створення робочих груп з розроблення галузевих стандартів вищої освіти».

11. Тенденции в реформировании высшего образования, развитии стандартизации и образовательных стандартов высшей школы в странах СНГ: Монографический сборник научных статей – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2007. – 232 с.

12. *Ющенко В.А.* Україна перейшла рубіж в інтеграції до глобального світового процесу / В. Ющенко // Вища освіта. – 2008. – № 1. – С. 3–12.

13. *Ющенко В.А.* Освітні перспективи України / В. Ющенко // Вища освіта. – 2008. – № 10. – С. 3–7.

14. *Вакарчук І.О.* Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи / І. Вакарчук // Вища освіта. – 2008. – № 3. – С. 3–18.

15. *Приходько В.* Ранжування вищих навчальних закладів як інструмент державно-громадського управління якістю вищої освіти /В. Приходько, С. Шевченко // Вища освіта. – 2008. – № 7. – С. 33–43.

16. Методика ранжування вищих навчальних закладів ІІІ-ІV рівнів акредитації. Ректорам вищих навчальних закладів ІІІ-ІV рівнів акредитації:Наказ МОН від 18.12.2007 р. // Освіта України. – 2007. – 14 груд. (№ 92). – С. 1–9.

17. *Шинкарук В.* Системний підхід до дослідження інтеграційних процесів у вищий освіті України / В. Шинкарук, Х. Раковський, К. Метешкін // Вища освіта. – 2008. – № 9. – С. 13–28.

18. *Михначев С.* Управление конкурентоспособностью вуза: современные особенности / С. Михначев // Высшее образование в России. – 2007. – № 10. – С. 39–43.

19. *Шевченко С.* Оцінювання якості вищої освіти в контексті приєднання України до Болонського процесу / С. Шевченко // Вища освіта. – 2008. – № 11. – С. 14–23.

С.Н. Мамченко,
доктор педагогических наук, доцент
Национальная академия СБ Украины

ОЦЕНКА И СТАНДАРТИЗАЦИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье анализируется проблема взаимовлияния оценки и стандартов высшего образования. Определяется понятие «оценивание образования», его отличие от понятия «мониторинг образования». Рассматриваются объекты оценивания: входные ресурсы, процесс обучения и результаты деятельности образовательной системы.

Ключевые слова: стандарт высшего образования, оценивание образования, мониторинг образования, качество образования, объекты оценки, компетентность, коэффициент полезного действия системы.

S. Mamchenko,
Doctor of Pedagogical Sciences
National Academy of Security Service of Ukraine

EVALUATION AND STANDARDS OF HIGHER EDUCATION

This article analyzes the problem of mutual evaluation and standards of higher education. Available definition of "educational assessment", it differs from the concept of "monitoring of education." We consider the objects of evaluation: inputs, the learning process and performance of the educational system.

In the article the problem of mutual influence analyzyruetsya estimates and standartov vыssheho education. Is determined concept "otsenyvanye education" ego otlychye such concepts "Monitoring education." Rassmatryvayutsya Interest otsenyvanyya: vhodnыe resources, process and learning activities Results obrazovatelnoy system.

Keywords: higher education, education assessment, monitoring, education, quality of education, facilities assessment, competence, efficiency of the system.